

Konfüçyüsçülük ve Çin İktisat Zihniyeti'nin Dönüşümü

Görkem BAHTİYAR*

Emin ERTÜRK†

Öz: Sanayi devrimi öncesinde dünyanın önde gelen üretim merkezi olan Çin, daha sonra Avrupa'nın yükselişi ile bu gücünü kaybetmiştir. Batı'dan gelen modernist ve kapitalist ruh karşısında Çin de diğer pek çok doğu toplumu gibi, bir hayatta kalma meselesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu acil ve ciddi mesele karşısında Çin, ilk önce Konfüçyüsçü kökenleri ile arasına mesafe koyarak, soğuk bir modernleşme çabasına girişmiştir. Ancak bu yolla hedeflerini gerçekleştiremeyen ülke, 1979 dönüşümü ile birlikte, bir yandan ekonomi politikalarını liberal unsurlarla bezerken, diğer yandan Konfüçyüsçü gelenekle barışmaya başlamıştır. Çin, bu süreçte Yeni Çin haline gelirken, artık Konfüçyüsçülüğün Çin'in kalkınmasına katkısı da Post-Konfüçyüsçülük argümanı ile alkışlanır durumdadır. Bu çalışmada, Konfüçyüsçülüğün zihniyet özellikleri üzerinden, iktisat zihniyetinin Çin'in dönüşümüne katkıları incelenmeye çalışılmıştır. Çin izlediği dönüşüm sürecinde bir taraftan Sosyalist zihniyet ve planlı ekonomi düsturlarını izlerken, diğer yandan kendine has ağ kapitalizmi ve serbest piyasa unsurlarını da içerisinde barındırmaktadır. Araştırmacılar açısından çözülmekte zorlanılan bu durum, Çin'in Konfüçyüsçü zihniyet yapısı incelendiğinde bir miktar daha anlaşılır hale gelmektedir. Ayrıca, Çin'deki Konfüçyüsçü iktisat zihniyetinin, sanayileşmeyi başlatamamış olsa da, sanayi kültürüne uyum sağlamada ülkeye bir avantaj sağladığı da görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çin ekonomisi, İktisat ve Zihniyet, Konfüçyüsçülük, Post-Konfüçyüsçülük.

Confucianism and The Transformation of Chinese Economic Mentality

Abstract: China, which was the leading economic center in the world before the industrial revolution, lost this power with the rise of Europe. In the face of modernism and the capitalist spirit coming from the West, China, like many other eastern societies, was faced with a fatal challenge, an issue of survival. In the face of this urgent and serious issue, China first

* Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi, gorkbaht@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5092-6819.

† Prof. Dr., T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi, erturk@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6163-6852

Makale Gönderim Tarihi: 5 Nisan 2022 Makale Kabul Tarihi: 28 Haziran 2022.

Önerilen Atıf: Bahtiyar, G., & Ertürk, E., (2022). Konfüçyüsçülük ve Çin İktisat Zihniyetinin Dönüşümü, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(10), s. 26-38.

engaged in a cold modernization effort by distancing itself from its Confucian origins. However, the country, which could not achieve its goals in this way, later turned to make peace with the Confucian tradition, while decorating its economic policies with liberal elements, with the 1979 transformation. While China has transitioned into the New China in this process, the contribution of Confucianism to the development of China is now applauded by the proponents of Post-Confucianism. The aim of this study is to examine the contribution of this mentality side to the transformation of China. Today, China follows the Socialist mentality and the principles of planned economy on the one hand, but on the other hand, it also includes its own unique style of capitalism. This situation, which is difficult for researchers to solve, becomes a little more understandable when the Confucian mentality of China is examined. It can also be argued that the Confucian economic mentality in China gave the country an advantage in adapting to the industrial culture, even though it could not initiate industrialization.

Key Words: *Chinese economy, economy and mentality, Confucianism, Post-Confucianism.*

Giriş

Çin ekonomisi, uzun bir dönem boyunca dünyanın en büyük ekonomisi idi. Aynı zamanda Eski Çin, bilgi üretimi açısından da öncü konumda idi. Tarihteki pek çok önemli icadın kaynağının bu bölge olduğu bilinmektedir. Örneğin kâğıt, pusula, barut ve matbaa Çin icatlarıdır. Çin'in, 15. yüzyıla kadar bilimsel ve teknolojik olarak Avrupa'dan ileride olduğu bilinmektedir. Avrupa'da 15. yüzyılda tanınan mekanik saatler, Çin'de 8. yüzyıl itibarıyla kullanılmaktadır (İhsanoğlu,2017:246). Ancak bu durum 18. yüzyılda sanayi devriminin etkileri ile değişmiştir. Batı dünyası yükselirken, Eski Çin görece geri kalmış ve sanayileşmiş ulusların oyun alanı haline gelmekten kurtulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kendini küresel âlemde yeniden konumlandırmaya çalışan Çin, bu dönemden sonra hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreç sonunda Çin büyük ölçüde kendisini dönüştürerek Yeni Çin haline gelmiştir. Bu dönüşüm siyasi, kültürel ve teknik aşamaları haiz olduğu kadar, aynı zamanda bir zihniyet dönüşümünü de içerdiği söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı, Eski Çin'den Yeni Çin'e geçiş sürecinde Çin'de iktisadi zihniyet değişiminin incelenmesidir. Max Weber, rasyonel kapitalizmin Batı dünyasına ait bir sistem olduğunu

belirtmektedir. Yeni Çin'de ise sistemin idaresi komünist zihniyete sahip olmakla birlikte, sistemin küresel kapitalizmin en önemli oyuncularından biri olacak kadar kapitalist; nüfus planlaması adına son derece katı yöntemlere başvuracak kadar da "rasyonel" olduğu görülmektedir. Ironik bir şekilde komünist idare, Yeni Çin'de bir tür bürokratik rasyonel kapitalizm kurmayı başarmıştır.

Çin'in zihniyet dönüşümünde Konfüçyüsçülüğün rolü, bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu konudaki görüşler ikiye ayrılabilir. Max Weber'in öncülüğünü yaptığı ilk görüş, Konfüçyüsçülüğün Çin'in geri kalmasında bir etken olduğu yönündedir. Bir diğer görüş ise, Konfüçyüsçülüğün özünde gerici bir unsur olmayıp, geri kalmada asıl sorumlunun Eski Çin'in kurumsal yapısı olduğu yönündedir. Post-Konfüçyüsçülük olarak bilinen bu görüşe göre, Konfüçyüsçülük iktisadi gelişmeye katkı yapacak unsurlara sahiptir ancak bunlar eski Çin'de ortaya çıkamamışlardır. Bu görüşün taraftarları, ABD ve Malezya gibi bölgelerde Çinli azınlıkların iktisadi başarılarını bu duruma örnek olarak göstermektedirler. Buna göre, bu azınlıkların da zihniyet temeli olan Konfüçyüsçülük, aslında kapitalist formdaki iktisadi başarıya engel değildir. Bunların yanı sıra ünlü bilim tarihçisi Joseph Needham, Eski Çin'in geri kalması sorusuna iki yönlü bir cevap vermektedir. Ona göre faktörlerden biri, Konfüçyüsçülük ve Taoculuk, diğeri de Çin'in geleneksel kurumsal yapısının Batılı anlamda ilerlemeci olmayışıdır. Burada kurumsal yapının eksikliklerinden birisi ise Eski Çin'de Merkantilist zihniyetin mevcut olmamasıdır. Ancak bu görüşe muhalefet edenler de mevcuttur. Örneğin Ekmeleddin İhsanoğlu, Needham'ın ilk açıklamasını reddetmekte, daha çok ikinciye itimat eder görünmektedir. Zira Çin'in ekonomik, bilimsel ve teknik üstünlüğü sürdürdüğü 15. yüzyıla kadar olan dönemde Çin'deki zihniyet yapısı aynıdır (İhsanoğlu, 2017: 247). Konfüçyüsçülüğün kendiliğinden Çin'i geri bırakan bir inanç unsuru olmayıp, asıl meselenin kurumsal yapı olduğu görüşü zaman içinde itibar kazanmıştır.

Konfüçyüsçülük, Post-Konfüçyüsçülük ve Kapitalist Ruh

Konfüçyüsçülüğün, Çin tarihinde Savaşan Hanedanlar döneminde ortaya çıktığı ve aslında bu karışık dönemde bir düzen önerisi getirdiği öne sürülmektedir. Konunun uzmanlarına göre, Konfüçyüsçülükten etkilenmiş bulunan Çin zihniyeti bu yüzden

düzen ve istikrar unsuruna önem vermekte idi (bkz. Jochim,19921). Çin'in düzene ve aileye önem veren patriyarkal zihniyeti, sonraki kollektivist kurumsal evrimini de açıklamaktadır. Bu zihniyet özelliği anlaşıldığında, aslında günümüz Çin ekonomik sisteminin çelişkili görünen yapısı anlaşılabilir hale gelmektedir.

Konfüçyüsçülüğün, Rasyonel Kapitalist sistemin gelişmesine engel olacağı tezi, Weber'den beri savunulmaktadır. Weber'e göre Çin'de üst bürokratik tabakada Konfüçyüsçülük, halk tabakasında ise mistik Taoculuk ve Budizm etkilidir. Ne Konfüçyüsçülük, ne de Taoculuk ve Budizm Çin'de dünyevi asketik Protestanlık gibi bir rasyonel kapitalist ruh üretmemiştir. Büyüye bağlılık dışında Weber, bunun sebebi olarak, dünyayı aracı kılarak kurtuluşa erme derdinin bu inanışlarda mevcut olmamasını görmektedir (Weber,2018a).

Weber'e göre Batı'nın aksine, Çin dininde öte dünyayı ima eden bir kurtuluş (salvation) motifi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, kişi ile dünya arasında bir ahlaki gerilim (tension) da bulunmamaktadır. Dolayısıyla Çin iktisat zihniyeti, dünyayı şekillendirmekten çok ona uyum üzerine yoğunlaşır. Nitekim Weber'e göre, "Konfüçyen rasyonalizm dünyaya uyumu, Püritan rasyonalizm ise dünyaya hükmetmeyi ifade etmektedir." (Weber, 1968:240). Püritanlıkta insana verilen dünyanın şekillendirilmesi görevi, sonrasında eşyanın tam manasıyla nesneleşmesini de beraberinde getirmiştir (Weber, 1968: 241). Eşyaya bakışta meydana gelen bu değişme, rasyonel kapitalizmin temel unsurlarından biri olmuştur.

Konfüçyüsçülükte kişinin kendini geliştirmesi temel amaçtır. Bunun için eğitim gereklidir ve eğitim için de ekonomik kaynaklar gerekir. Ancak Weber'e göre tam da bu amaç Konfüçyüsçü iktisat zihniyeti ile daha sonra rasyonel kapitalizmi doğuracak olan Püritan zihniyet arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Konfüçyüsçülükte olgun insan amaç iken, Püritanlıkta insan Tanrı'nın dünyayı şekillendirmedeki aracıdır (Weber, 1968: 228,246).

Konfüçyüsçü geleneğin Çin devlet mekanizmasında da hâkim olması ile birlikte tipik Konfüçyüsçünün amacı bürokraside yer edinmek olmuştur. Yine iktisadi kaynaklar da metodik kapitalist işletmecilik yerine, bu amaca yönelik olarak kullanılır olmuştur

¹ Jochim(1992), Konfüçyüsçülüğün Çin iktisat zihniyeti üzerinden iktisadi gelişmeye katkısı ile ilgili, temel olarak Çince literatürü tarayan faydalı bir eser vermiştir. İçerisinde Zheng Dasheng, Huang Shoulun, Hou Jiaju gibi Çin asıllı yazarların yanı sıra Peter Berger gibi batılı kaynaklar da bulunmakta, fakat eser temel olarak Çince literatürü göz önüne almaktadır.

(Weber, 1968: 151, 247). Hırsların ve kaynakların rasyonel endüstriyel faaliyet yerine devlet kademesinde yer edinmeye yönelmesi bizim de aşına olduğumuz, kamu sektöründe bir istihdam olanağı bulma çabası olarak bilinen durumdur.

Çin'de de yakın zamana kadar bu görüş hâkim olmuş ve ülke modernleşme adına Konfüçyüsçülükten kurtulma çabasına girmiştir. Fakat günümüzde Çin'in bu geçmişi ret politikasından vazgeçtiği görülmektedir. Bu tavır değişikliği, 1976'da Mao'nun ölümünden sonra Çin'de yeni uygulamaların devreye girdiği döneme denk gelmektedir. Örneğin 1978'de Çin'de ilk Konfüçyüsçülük sempozyumu düzenlenmiştir (Dirlik,1995, ayrıca bkz. Pezutto, 2019). Artık Konfüçyüsçülüğün sanılanın aksine, iktisadi gelişmeye katkı yapabilecek zihniyet unsurları barındırdığı görüşü ön plana çıkmıştır. Bu görüşe Konfüçyüsçülük denmektedir. Bu yaklaşım aslında, Konfüçyüsçülüğün sanayileşmeye uygun bir zihniyeti içerdiğini fakat eski Çin'in kurumsal yapısı nedeniyle bu yönün ortaya çıkamadığını iddia etmektedir. Bu düşüncenin kök salmasında, Çin devleti sınırları dışında yaşayan Çinlilerin ekonomik başarıları da pay sahibidir. ABD'deki ve Malezya'daki Çinli nüfusun iktisadi başarısı buna örnek olarak verilmektedir. Bunun yanı sıra, Tayvan'ın ve diğer hızlı gelişen Asya ülkelerinin sanayileşme performansı da anılabılır. Bugün artık, Weber'in aksine, Konfüçyüsçü iktisat zihniyetinin Rasyonel Batı Kapitalizmine göre üstün olup olmadığı dahi tartışılır hale gelmiştir. Konfüçyüsçü iktisat etiğinin, uyuma ve dayanışmaya verdiği önem nedeniyle geliri daha adil dağıtabileceği, ekolojik açıdan da daha sürdürülebilir bir büyüme rejimi üretebileceği ifade edilmektedir (Poznanski, 2017). Gerçekten de Asya ülkeleri sanayileşme sırasında gelir eşitsizliklerini ılımlı düzeylerde tutmayı başarmışlardır. Ancak burada şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir: Bu ülkelerde sanayileşme devlet öncülüğünde gerçekleşmiştir. Çünkü en nihayetinde bu bölge sanayi kültürünün ithalatçısıdır, onu icat eden Batıdır². Devlet öncülüğünde gerçekleşen sanayileşmenin geliri daha adil dağıtıyor olması normaldir ve bu durum tamamen Konfüçyüsçülükten kaynaklanmıyor olabilir. Ayrıca, Çin'in sürdürülebilirlik karnesinin de çok başarılı görünmediği bilinmektedir. Ancak Weiming(2000) Çin'deki çevre bozulmasını, tek çocuk politikası gibi, Çin'in Konfüçyüsçü geçmişini yok sayan

² Wang ve Nahm (2019), biraz daha ileri giderek ilerleme (progress) kavramının dahi Çin'e yabancı olup, Batı tarafından geliştirildiğini vurgulamaktadır.

aydınlanmacı modernleşme denemesine atfetmektedir. Ona göre, Çin kendi kültürünü yok sayarak Batı tipi modernleşme çabasına girmekle hata yapmıştır. Bu hatayı tekrarlamayan ve kendi kültürünü terk etmeden sanayileşen Japonya ise başarılı olmuştur. Weber'in aksi yöndeki görüşünün karşısında, Konfüçyüsçü değerlerin iktisadi büyümeye katkı yapabilecek olan unsurlara sahip olduğu da öne sürülmektedir. Bu unsurlar, disiplin, tutumluluk, pragmatizm, uyum, işe saygı, ailenin önemi, hiyerarşilere saygı ve başarı motifi olarak özetlenmektedir. Post Konfüçyüsçülüğe göre bu zihniyet unsurları Eski Çin'in kurumsal yapısında ortaya çıkma imkânı bulamamışlardır. Çin'in Batı ile temasından sonra başlayan kurumsal dönüşümü ile birlikte, bu olumlu özellikler iktisadi büyümeye katkı verecek biçimde tezahür etme imkânına kavuşmuşlardır. Bu duruma bir örnek olarak Eski Çin'deki memuriyet kariyeri yoluyla başarının yanı sıra Yeni Çin'de artık piyasada rekabet yoluyla başarı elde etme motifinin de görülmesi verilmektedir³ (Jochim,1992).

Yine de Post Konfüçyüsçü argümana şüpheyle yaklaşanlar da yok değildir. Örneğin Yao (2007) özellikle Çin dışındaki Çinlilerin başarısının Konfüçyüsçülükten daha çok, göçmenlik dinamizmi ile ilgili olduğunu öne sürmektedir. Hatta Ona göre Konfüçyüsçü kapitalizm argümanı Batı'nın kendi icadı gibi görünmektedir. Batı bu argüman vasıtasıyla Konfüçyüsçülük üzerinden Uzak Doğu'yu ötekileştirmiş ancak bir anlamda onu kapitalist de addederek içselleştirmiş olmaktadır (Yao, 2007: 25,33,34). Ancak yine de göçmenlik argümanının da Güney Kore, Tayvan ve son dönemde Vietnam gibi Konfüçyüsçülüğün önemli olduğu bölgelerin başarısını açıklamadığını belirtmek gerekmektedir.

Sun (1987:12-19), Çin ekonomik sisteminin tam anlamıyla Konfüçyüsçü olduğunu savunmaktadır. Ona göre bu sistem Konfüçyüsçü zihniyetin uzantıları olan aşırı uçlardan uzak olma ve altın denge (golden mean ya da Tao of Chung Yang) arayışı ile sosyalizm ve kapitalizmi uzlaştırmıştır. Benzer şekilde Wang ve Nahm (2019), Konfüçyüsçülüğün aslında Çin komünizmi ile uyumlu olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Konfüçyüsçülükte bulunan ilahi yetki (mandate of heaven) ve ataya saygı (filial piety) gibi

³ Benzer bir durumun, memuriyet ve piyasa zihniyeti karşıtlığı üzerinden Osmanlı ve Türkiye'de de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim Sabri Ülgener'in de belirttiği gibi, "müstakil iş adamı" tipi bizde uzun zaman ortaya çıkmamıştır (Ülgener,2006:259).

unsurlar Çin iktisat zihniyetini Batı tipi liberal sistemden çok kolektivist bir sisteme yatkın hale getirmektedir. Ataya saygı etiği, yine en büyük ata ya da aile reisi olarak imparatora bağlılığı beraberinde getirirken Batı tipi bir bireyciliğin gelişimini de engellemiştir. İlahi yetki kavramı ise imparatorun yönetme yetkisini ifade eder ve bu yetkinin meşruluğunun işareti de ülkenin müreffeh ve huzurlu olmasıdır. Buna karşın ülkede huzur ve refahın bozulması da idarecinin ilahi takdiri kaybettiğine yorulur (Wang ve Nahm, 2019: 93-96). Buradaki ilahi yetki zihniyetinin, Weberyen iktisat sosyolojisinde vurgulanan Kalvinist / Püritan kişisel kurtuluş etiğine benzerliği dikkat çekicidir. Ancak ilahi takdir etiği, Kalvinist / Püritan meslek etiğinin aksine kişisel değil kolektivist bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lam, Konfüçyüsçü etiğin tutumluluğu ve dayanışmacılığı vurguladığını belirtmektedir. Ancak tutumluluk sonucunda elde biriken fonların arazi alımına yönelmesini de vurgulamaktadır. Ayrıca Konfüçyüsçü zihniyetin özelliklerinden olan Orta Yol Doktrini, yüksek riskli girişimleri teşvik etmemektedir. Ancak bu noktada yine Konfüçyüsçülüğün dayanışmacı yapısı devreye girmekte ve riskli büyük sanayi yatırımlarını Çin'de devlet üstlenmektedir. Lam, bu şekilde Konfüçyüsçülük ile Çin iktisadi sistemi arasındaki tamamlayıcılığa dikkat çekmektedir (Lam, 2003:160). Fonları disiplinli kapitalist işletme yerine spekülâtif alanlara, belki daha çok da toprağa yatırılması bizde Sabri Ülgener'in de üzerinde durduğu konulardan biridir (Ülgener, 2006: 234-237).

Konfüçyüs'ün Konuşmalar'ına (Lün-yü) bakıldığında mistiklikten uzak olmakla kendi içerisinde belli bir rasyonelliğe yaklaşmış olduğu söylenebilir⁴. Örneğin "Üstadın bahsetmediği konular doğaüstü varlıklar, üstün kuvvetler ve ruhlardır" (Konfüçyüs, 1974: 24). Yine aynı eserde erdemli fakirliğin, erdemsiz servete yeğlendiği görülür. Konfüçyüs'ün konuşmalarında en çok vurgulanan nokta ise eğitimidir.

Eski Çin'de Kurumsal Yapı ve Sonrasındaki Dönüşüm

Müstakil şehir ve şehirli kavramları Çin'de yoktur (Weber, 2018b: 593). Dolayısıyla rasyonel kapitalizmin gelişiminde önemli bir faktör

⁴ Weber de Konfüçyüsçülüğün bu özelliğini vurgulamakla birlikte, Ona göre Konfüçyüsçü rasyonellik, dünyaya uyumun yollarını arar (Weber, 1968: 240).

olan burjuvanın temelleri Çin'de bulunmamaktadır. Yine Çin'de bir tüzel kişilik şeklinde ortaya çıkan bir şirket tanımı yoktur. Weber (Weber, 2018b: 95,96) bunu da kısmen, klanın ekonomik önemine bağlamaktadır. Bununla beraber eski Çin'de etkin bir bürokratik mekanizmanın varlığı bilinmektedir. Bu noktada, bu bürokratik mekanizmanın neden Eski Çin'de rasyonel kapitalizmin gelişimini sağlayamadığı sorgulanabilir. Her ne kadar bürokrasi gerek memur alımında gerekse de terfilerde kendi içinde sınavlara dayalı, rasyonel görünen bir sistem uygulasa da, söz konusu sınavlar aslında birer genel kültür sınavı görünümündedir ve Konfüçyüsçü memur etiği, patrimonyalizmden ve büyüsel bileşenler içeren bir yapıdan arınmış değildir. Ayrıca, söz konusu sınıf ve onun zihniyeti, toplumun dengesini sarsacak olan kapitalist gelişmeye de karşıdır (Weber, 2018b: 413,414,473). Geleneksel Çin iktisat zihniyeti, çalışkan ve tutumlu bir nüfus ortaya çıkarabilmiş ama bu nüfusu rasyonel kapitalizm altında örgütleyememiştir (Swedberg, 2019: 224,225). Bürokraside egemen olan bu zihniyet, devlet yapısının patrimonyal karakterini desteklemiştir. Burjuvazinin gelişemeyişi ile birlikte, geleneksel zihniyetin tahakkümü, Çin'de rasyonel bilim ve sermaye muhasebesi gibi modern kurumsal gelişmelerin ortaya çıkışını da engellemiştir. Ancak ilginç bir şekilde, 20. yüzyılda Çin'i bir bürokratik rasyonel kapitalizme götüren süreçte de temel aktör Çin devlet yapısıdır. Çin'deki bürokratik gelenek, Yeni Çin'in oluşum sürecinde, bu defa daha önceki önleyici rolünün tam aksi bir rol üstlenerek, kapitalist gelişmenin temel sürükleyicisi olmuştur. Çin'in geleneksel iktisat zihniyetine ait özellikler arasında bulunan çok çalışma ve tutumluluğun da Yeni Çin devlet yapısının ülke ekonomisini dönüştürme amacına hizmet ettiği öne sürülebilir.

Batı'da rasyonel kapitalizmin gelişmesinde ön plana çıkan bir diğer faktör de aile ya da şahıs ile şirket kavramlarının birbirinden ayrılması, şirketin özel bir varlık kazanması ve de bu varlığın rasyonel sermaye hesaplaması ile somutlaştırılmasıdır. Bu gelişme yaşanırken, Batı'da hukuki altyapı da buna uygun olarak evrilmiştir. Weber, Çin ile ilgili incelemelerinde Çin'de de bir takım aile şirketlerinin gelişmesi söz konusu olmakla birlikte, Batı'daki hukuki altyapı gelişimi orada yaşanmamıştır. Ayrıca, ailenin kaynaklarının bir araya toplanması da, metodik, disiplinli kar arayışına değil, bürokratik hiyerarşide yer edinmeye yöneliktir (Weber, 2018a: 502,503). Bu yaklaşımı belki de daha küçük bir ölçekte olmakla birlikte, bize tanıdık gelen "devlete kapağı atma" şeklinde kendi geçmişimizde de görmekteyiz.

Rasyonel kapitalizm zihinlerde şekillenip eski düzenleri değiştirmeden önce, Orta Çağ'ın başat özelliği gelenekçilik idi. Bu zihniyetin yansımalarını Doğu'da olsun, Batı'da olsun pek çok farklı bölgede görmek mümkün idi. Bu zihniyete bir örnek olarak adil fiyat anlayışı verilebilir. Adil fiyat anlayışının Avrupa ve Osmanlı dünyalarında olduğu gibi Çin'de de var olduğu görülmektedir (Brook,1995:87,88). Ancak, Avrupa'da zihniyet dönüşümü, kapitalizmin önündeki bu kurumsal engeli zamanla kaldıracıdır. Brook'un Weber'i takiben belirttiği gibi, modern kapitalizm Batı'da doğmuştur, ancak artık bütün dünyada kendini tesis ettiğinden, Çin'deki iktisat zihniyetinin de kapitalizme uyması söz konusudur. Zira kapitalizm bir bölgede tesis olunduktan sonra kendisini sürdürme eğilimindedir (Brook, 1995: 94,95). Ülgener'in zihniyet çalışmalarının yöntemi olarak vurgulamış olduğu a causal değişmeyi (yani bir toplumda kurumsal yapı, tarih ve zihniyetin birlikte değiştiğini) bu örnek üzerinden de görmekteyiz. Benzer bir açıklamayı Liu vd. (2014)'te de görmek mümkündür. Liu vd.'ye göre de Konfüçyüsçülük muhafazakârlığı ve riskten kaçınma davranışını teşvik etmektedir. Yazarlar buna delil olarak Konfüçyüsçülüğün önemli isimlerinden biri olan Mencius'un "Kaderi anlayan kişi, sallanan duvarın önünde durmaz" sözünü göstermektedirler (Liu vd., 2004:108). Fakat bu sözü aslen rasyonel bir tutum olarak yorumlamak da mümkündür.

Sanayi devrimi öncesinde dünyanın önde gelen üretim merkezi olan Çin, daha sonra Avrupa'nın yükselişi ile bu gücünü kaybetmiştir. Batı'dan gelen modernist ve kapitalist ruh karşısında Çin de diğer pek çok doğu toplumu gibi, bir hayatta kalma meselesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu acil ve ciddi mesele karşısında Çin, ilk önce Konfüçyüsçü kökenleri ile arasına mesafe koyarak, soğuk bir modernleşme çabasına girişmiştir. Burada hedef, hızlıca sanayileşmek ve Batı ile aradaki farkı bir an önce kapatmaktır. Ancak bu yolla hedeflerini gerçekleştiremeyen ülke, zaman içinde sert sosyalizmi yavaş yavaş esnetirken, köklerinde yer alan Konfüçyüsçülük ile de tekrar buluşmuştur. Geline son noktada ise Çin'in 1979 sonrasındaki hızlı sanayileşmesinde tam da bu Konfüçyüsçülüğün de katkısı olduğu iddia edilmektedir. Modern Çin ekonomik sisteminin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar, ağ kapitalizmi, küreselleşme ve devletin ekonomideki ağırlığıdır. Çin'de küçük ölçekli işletmeler arasında yaygın olan ağ kapitalizmi (network capitalism), resmi sözleşmelerden ziyade bir tür karşılıklılık (guanxi) ilkesine dayalı olarak yürümektedir. Çin'deki ağ kapitalizminin temel

aktörleri çoğunluğu aile işletmeleri olan küçük ölçekli firmalardır. Küçük ölçekli işletmecilikte ağ kapitalizmi etkili iken, büyük ölçekli sanayiler ve finans ise devletin kontrolü altındadır. Ayrıca bu Yeni Çin kapitalizmi, 1980 sonrası neoliberal küreselleşme döneminde ortaya çıkmış ve bu dönüşüme de uyum sağlamıştır (McNally, 2008: 108-112). Özellikle ağ kapitalizminin unsurlarından aile ve guanxi Konfüçyüsçülüğün de önemli ilkelerindedir. Bu nedenle Yeni Çin'in Konfüçyüsçü zihniyetin izlerini halen taşıdığı söylenebilir.

Sonuç Yerine: Çin, Osmanlı, Weber ve Ülgener Üzerine

Sanayileşme sorunu, bir anlamda gelenekçi ev idaresi sisteminden çıkmadaki başarısızlık olarak görülebilir. Ancak ev idaresi (oikos) Weber'e göre aslen tüketim ile ilgilidir ve yine oikos rejimleri kendi kendine yeterlilik üzerine temellenmektedir (Swedberg, 2019: 55). Osmanlı iktisat anlayışı, Genç (2018)'in işaret etmiş olduğu, iaşe (provizyonizm) ilkesinin ön plana çıkışından anlaşılacağı üzere bu zihniyetin tipik bir örneğidir. Ancak modern Çin ekonomisi bugün açıkça üretim odaklı bir sistemdir. Bu üretim iç pazara yönelik olduğu kadar, iç pazara yönelik olandan daha fazlası uluslararası piyasalara yönelik olarak yapılmaktadır. Bu bağlamda Çin tarzı bir kapitalizmden bahsedilebilir. Ayrıca bu sistem rasyonellik anlayışını o kadar ileri taşımıştır ki nüfus kontrolü amacıyla son derece katı önlemler alınmış. Bu politika tavizsiz bir şekilde uygulanmıştır. Bu süreçte yüzbinlerce bebeğin kaybedildiği bildirilmektedir (The Washington Post, 1985). Çin bunu, gelecekteki sosyal faydayı maksimize edebilmek adına yapmıştır. Böylelikle, dinamik optimizasyonun en acımasız örneklerinden birini vermiş bulunmaktadır. Modernist zihniyetin gelebileceği en uç ve en acımasız nokta bu şekilde Çin'de tezahür etmiş durumdadır. Çin'deki zihniyet dönüşümünün ironik bir şekilde komünist iktidar eli ile Rasyonel Kapitalizme doğru yönlendirildiği öne sürülebilir. Weber'in analizinde, devlet "formel düzeni" dayatan organizasyon olarak alınmaktadır. Mesela laissez-faire düzenini koruyup sürdüren devlet bunun örneği olarak verilmektedir (Swedberg, 2019:72). Çin örneğinde de devlet, Rasyonel Kapitalizmi dayatan bir yapıya bürünmüştür ve kendisinin komünist olması bunu değiştirmemiştir.

Weber, Rasyonel Kapitalizmin Batıya özgü olduğunu belirtir. Batı dışında dünyanın çeşitli bölgelerinde gözlenebilen diğer kapitalizm türleri, Siyasi Kapitalizm ve Geleneksel Ticari Kapitalizmdir. Weber'in analizinde kapitalist ekonomik sistemler,

disiplinli kar elde edilmesine dayalı olmaktan çıkıp rant ekonomilerine dönüştükçe duraklama eğilimine girme riski ile karşı karşıyadır (Swedberg, 2019). Bu iktisatçıların Ricardo'dan beri bildikleri bir husustur. Çin'in ekonomisinin rant ekonomisine dönüşmesini titizlikle engellediği görülmektedir. Örneğin yakın zamanda basında da yer bulan, Çin'in özellikle finansal piyasalarda tekelleşme eğilimlerine karşı sıkı duruşu bu titizliğin göstergesi olarak görülebilir. Bu aynı zamanda Çin'in ekonomisini Rasyonel temellerde tutma arzusunu da göstermektedir.

Bir diğer önemli nokta da, geri kalmışlık söz konusu olduğunda, inançları suçlama konusunda aceleci olunmaması gerektiğidir. Konfüçyüsçülük ve Çin'in zihniyet dönüşümü incelendiğinde, söz konusu inanç sistemini geri kalmışlığın sebebi olarak gören yaklaşımın zaman içinde erozyona uğradığı ve günümüzde terk edildiği görülmektedir. Bu konudaki yeni anlayış, inançların içerisinde yaşadığı kurumsal alanın da önemli olduğu yönündedir. Aynı görüş, İslam için de düşünülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda, zihniyet çalışmaları için bir yönetsel çıkarıma daha ulaşmak mümkündür. O da din - zihniyet - iktisat ilişkilerinde Sabri Ülgener'in önermiş olduğu a casual yöntemin önemidir. Çin iktisadi gelişmesi ve Konfüçyüsçülük üzerine yukarıda verilenlerden de anlaşılabilceği gibi; inançlara iktisadi başarının ya da başarısızlığın a priori sebebi olarak bakmak yerine, inançların tezahür biçimlerinin iktisadi gerçeklik ile birlikte değiştiğini akıldan tutmak yararlı olacaktır.

Konfüçyüsçü zihniyet kendiliğinden sanayileşmeyi ve rasyonel bir kapitalizmi doğuramamıştır. Ancak yine de Konfüçyüsçü iktisat zihniyeti, eğitime verdiği önem ve serveti de eğitimin aracı olarak görmesi ile sanayi kültürünü benimsemeye elverişli bir konumdadır. O nedenle Batı dışında ilk sanayileşen bölgenin de bu Konfüçyüsçü zihniyetin etkin olduğu Doğu Asya olması tesadüf değildir.

Çalışmanın bir diğer önemli sonucu da Çin ekonomisinin dönüşümü üzerinden, Zihniyet Çalışmalarında, Ülgener'in a causal yönteminin önemini ortaya koymasıdır. Çalışma boyunca görüldüğü üzere, Konfüçyüsçülük, kendiliğinden ekonomik kalkınmayı engelleyici değildir. Ancak Konfüçyüsçülüğün bugün Çin'e avantaj sağlayan özellikleri, Post-Konfüçyüsçü argümanın da vurguladığı gibi, Eski Çin'in değil, Yeni Çin'in ve yeni dünyanın kurumsal yapısı içerisinde tezahür edebilmiştir. Bu da zihniyet-iktisadi performans

özelinde ancak a *causal* yöntemle izlenebilecek bir birlikte hareketin varlığını ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

BROOK, Timothy (1995), "Weber, Mencius and the History of Chinese Capitalism", *Asian Perspective*, C. 19(1), S. 79-97.

DİRLİK, Arif (1995), "Confucius in the Borderlands: Global Capitalism and the Reinvention of Confucianism", *Boundary 2*, C. 22(3), S. 229-273.

GENÇ, Mehmet (2018), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul.

GENÇ, Mehmet (2021), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi-I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin (2017), *Osmanlı Bilim Mirası. Cilt:1: Mirasın Oluşumu, Gelişimi ve Meseleleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

JOCHIM, Christian (1992), "Confucius and Capitalism: Views of Confucianism in Works on Confucian Ethics and Economic Development", *Journal of Chinese Religions*, C. 20(1), S. 135-171.

KONFÜÇYÜS (1974), *Konuşmalar (Lün-yü)*(Çev. Nabi Özerdim), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

LAM, Kit-Chun Joanna (2003), "Confucian Business Ethics and the Economy", *Journal of Business Ethics*, C. 43, S. 153-162.

LIU, Elaine M., MENG, Juan Juan, WANG, Joseph Tao-yi (2014), "Confucianism and Preferences: Evidence from Lab Experiments in Taiwan and China", *Journal of Economic Behaviour & Organization*, C.104 (2014), S.106-122.

McNALLY, Christopher A. (2008), The Institutional Contours of China's Emergent Capitalism içinde, *China's Emergent Political Economy: Capitalism in the Dragon's Lair*, ed. Christopher A. McNally, S.107-125, Routledge, London and New York.

PEZUTTO, Sophie (2019), "Confucianism and Capitalist development: From Max Weber and Orientalism to Lee Kuan Yew and New Confucianism", *Asian Studies Review*, C. 43(2), S. 224-238.

POZNANSKI, Kazimierz (2017), "Confucian economics: How is Chinese thinking different?", *China Economic Journal*, C.10(3), S. 362-384.

SUN, Li-teh (1987), "Confucianism and the Recent Chinese Economic Reform", *Journal of Economic Development*, C.12(1), S.7-32.

SWEDBERG, Richard (2019), *Max Weber ve İktisat Sosyolojisi Düşüncesi*(Çev.: C.Burak Aydın), Dergâh, İstanbul.

THE WASHINGTON POST (1985). China's Birth Control Policy Drives Some to Kill Baby Girls, by Michael Weisskopf, July, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1985/01/08/china-s-birth-control-policy-drives-some-to-kill-baby-girls/77bf59d0-b0c0-4261-a1e5-51ea6a3b8939/> Erişim:27.06.2022.

ÜLGENER, Sabri (2006), *İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, Derin, İstanbul.

WANG, Jin and NAHM, Keebom (2019), "From Confucianism to Communism and Back", *Journal of Asian Sociology*, C.48(1), S. 91-114.

WEBER, Max (1968), *The Religion of China* (Çev. Hans H. Gerth), The Free Press, New York.

WEBER, Max (2009). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*(Çev.: Zeynep Gürata), Ayraç, Ankara.

WEBER, Max (2018a). *Ekonomi ve Toplum I. Cilt*, Yarın Yayınları, İstanbul.

WEBER, Max (2018b). *Ekonomi ve Toplum, II. Cilt*, Yarın Yayınları, İstanbul.

WEIMING, Tu (2000). "Implications of the rise of 'Confucian' East Asia", *Daedalus*, C. 129(1), S. 195-218.

YAO, Souchou (2007), *Konfüçyen Kapitalizm* (Çev. Zehra Savan), Küre, İstanbul.